

گل شاه عباسی و اسلیمی در میراث فرهنگی مشترک ایران و گرجستان نقش تداوم (دوره صفوی و قاجار)

مژگان موسی زاده^۱، اکرم گلزار احمدی^۲

۱- کارشناس ارشد مدیریت امور فرهنگی

کارشناس معاونت میراث فرهنگی خراسان رضوی / مربی پایه ۱

۲- کارشناس صنایع دستی

کارشناس معاونت صنایع دستی خراسان رضوی / دارای درجه ۲ هنری

چکیده

یکی از مولفه های مهم شکل گیری و یا ایجاد برخی مفاهیم مشترک میراث فرهنگی مابین کشورها، هم جواری مرزهای جغرافیایی است که منجر به مبادلات فرهنگی در طول دوره های مختلف تاریخی بوده است. ایران و گرجستان در طول برخی دوره های مختلف تاریخی کشور واحد محسوب می گردید. نظیر برخی مفاهیم در قالب استفاده از طرح و نقشه خاص و مهم در تزیینات معماری و صنایع دستی اشاره نمود. فرض بر آن است که شناخت و معرفی وجوه مشترک مابین دو کشور نقش مهمی در اقتصاد فرهنگی دارد و به واسطه سیاست گذاری های فرهنگی، از چنین فرصت هایی علاوه بر بهره برداری اقتصادی می توان به رشد گردشگری پایدار منطقه دست یافت. در این مقاله به روش تاریخی، مقایسه ای، ضمن اشاره مختصر به پیشینه مشترک میراث فرهنگی، بناهای تاریخی و صنایع دستی ایران و گرجستان، به معرفی گل شاه عباسی و نقش اسلیمی به عنوان یکی از نشانه های دوره صفوی و قاجار در تزیینات معماری (کاشیکاری) آرامگاه میرزا ابراهیم رضوی مشهد، مسجد شاه اصفهان، مسجد جامع تفلیس و آثار موزه هنرهای زیبا گرجستان می پردازیم. بر اساس یافته ها تداوم گل شاه عباسی و نقش اسلیمی از دوره صفوی و قاجار در کشور ایران، به صورت محسوس تری ادامه یافته است. همچنانکه موضوع خواهرخواندگی و تشکیل پرونده ثبت جهانی برخی از مفاهیم میراث فرهنگی خاص و مشترک شهرها نظیر: مجموعه حمام های تاریخی به عنوان عاملی مهم در توسعه فرهنگی و گردشگری سلامت نیز پیشنهاد می گردد.

واژگان کلیدی: گل شاه عباسی، اسلیمی، تداوم، میراث فرهنگی مشترک، دوره صفوی، دوره قاجار، توسعه گردشگری

مقدمه:

میراث فرهنگی کشورها جزئی از هویت آنها محسوب شده که صرفاً به آن کشور و ملت تعلق داشته و در فرازهایی از تاریخ برخی کشورها به مناسب‌هایی نظیر پیوستگی یا همجواری مرزهای جغرافیایی تحت حکومت دولت واحد مدیریت میگردد است. ایران و گرجستان در برخی دوره‌های تاریخی نظیر: ساسانی و صفوی، کشوری یکپارچه بود و چنین عامل موثری می‌تواند اشتراک سلیقه‌ای اقوام بر جای گذارد که از نشانه‌های آن، مستندات در ایجاد و ساخت یکسری صنایع تزئینی و کاربردی قابل مشاهده است. از چنین عناصر مشترک فرهنگی می‌توان به عنوان کاتالیزور در معرفی و شناخت اشتراکات فرهنگی کشورها یاد برد.

با توجه به پیشرفت علم و تکنولوژی و فراگیری نرم افزارهای اجتماعی، سرعت تبادل اطلاعات فزونی یافته است و بهره‌مندی هدفمند از چنین ابزارهایی، منجر به دستیابی به یکسری منافع مشترک برای ملت‌ها و دولت‌ها از جمله شناخت و معرفی میراث فرهنگی و توسعه گردشگری است.

مطالعات میراث فرهنگی نشان می‌دهد که کاربرد و استفاده از یکسری نقوش، نمادها، مصالح و یا ابزارهای بوم‌آورد منطقه در هر دوره تاریخی مرسوم می‌گردیدند که البته کاربری، ماندگاری و تداوم آن با سلیقه، جامعه شناختی، اقلیم و حتی پیشرفت تکنولوژی نسبت مستقیم دارد.

استفاده از گل‌شاه عباسی و نقش اسلیمی یکی از نمادهای هویتی است که دوره تاریخی صفوی و قاجار در بسیاری کالاهای فرهنگی و صنایع دستی نظیر: کاشیکاری، زیورآلات، فرش و پارچه محسوس است. گل‌شاه عباسی و نقش اسلیمی به لحاظ قابلیت بسیار بالادر اجرای تناسبات، تنوع فرم؛ ظرافت و لطافت فرم در پیچ و خم‌های آن و همچنین قرارگیری در کنار سایه‌های رنگی زیبایی بصری آن چند برابر می‌گردد.

سیاستگذاری فرهنگی:

سیاستگذاری فرهنگی نوعی توافق رسمی و اتفاق نظر مسئولان و متصدیان امور در تشخیص، تعیین و تدوین مهمترین اصول و الویت‌های لازم در فعالیت‌های فرهنگی و راهنما و دستورالعملی برای مدیران فرهنگی است (اصول سیاست فرهنگی جمهوری اسلامی، ۱۳۷۱). «مسئله بر سر یافتن راهی است که ضمن حفظ فرهنگ ملی امکان گام نهادن در مسیر توسعه‌ای را مهیا سازد که منطبق با این فرهنگ باشد. می‌توان گفت "با انتخاب درست مسئله سنت و پیشرفت به گونه‌ای هماهنگ و همساز در جهت بهبود وضع زندگی همه‌ی ساکنان سرزمین باشد و به جستجوی راه‌های مناسب رو آورد" (پهلوان، ۱۳۸۷) و این امر میسر نمی‌گردد مگر آنکه کارشناسان و مدیران دلسوز راهکارهایی برای این مهم و در راس فراهم آورند و این راهکارها با شناخت و بررسی کامل تمامی جوانب امر و از طریق برنامه‌ریزی امکان‌پذیر است و برنامه‌ریزی رامیتوان «تهیه طرح و نقشه عمل پیش از اجرا» (میسکل و هوی، ۱۳۸۲) تعریف نمود.

سیاستگذاری فرهنگی عاملی بنیادی در فراهم آوری و یا ایجاد زمینه ارتباط ما بین کشورها محسوب می گردد. با توجه به فرایند جهانی شدن؛ بحران هویت، شناخت ناکافی و نامطمئن، بازار رقابت جهانی و ارایه منابع مختلف هویتی در این، به قول مک لوهان "دهکده جهانی" خطرات بزرگ و گوناگونی میراث فرهنگی ما را تهدید می کند و باید تلاشی عظیم برای حفظ و نگهداری از این میراث انجام دهیم. جهت دستیابی به هدف از طریق برنامه ریزی به اشکالی مختلف با چشم انداز وسیع و بلند مدت نیاز است که، تحت برنامه ریزی فرهنگی از آن یاد می گردد. از طریق برنامه ریزی جامع (بلند مدت) تاثیر مثبت بر محیط امکان پذیر است و «برنامه ریزی جامع چون چتری بر سازمان و عملیات و اقدامات آن سایه می گسترد و مدیران و مسئولان امور را در انجام فعالیت هایشان هدایت می کند.» (علاقه بند، ۱۳۸۷)

کارشناسان و متخصصین امر می توانند در این مسیر، ضمن شناخت کلیه متغیرهای وابسته، با نگاه موشکافانه موضوع را تحلیل و بررسی و سپس ضمن طبقه بندی؛ فرصت ها و تهدیدها را مشخص و آسیب شناسی نمایند. منظور از فرصت ها، روش و موقعیت هایی است که می توان از آن طریق جهت توسعه روابط و شکل همکاری در مسیر توسعه و منطبق بر هدف؛ حرکت نمود و تهدیدها را نیز تحت کنترل درآورد.

هدف، در برنامه ریزی به صورت واضح، مشخص، جزئی، قابل سنجش و واقع بینانه شفاف سازی می گردد و منظور از آن «عبارت است از نقطه ای که کوشش ها معطوف به رسیدن به آن است.» (علاقه بند، ۱۳۸۷).

صنایع دستی:

هنرهای سنتی و صنایع دستی کشورها نشان دهنده ویژگی ها و میراث هنری و سنتی ملت آن است، و به تعبیر دقیق تر جزئی از فرهنگ ملی و یادگار ارزشمندی از نیاکان و یکی از ریشه دارترین ارزش هویتی هر کشور است و همانا هویت پذیری نسل های گذشته و آینده کشور به اتکاء میراث گرانبهایی است که در عرصه های مختلف از جمله هنر شکل می گیرد و به نوعی نشان از هویت فرهنگی است. "اگر هویت را احساس تمایز و تداوم و پیوستاری، بی مانندی یا متمایز بودن از دیگران مربوط دانست بدانیم می توان هویت ملی را نوعی احساس تعلق به ملتی خاص دانست - ملتی که نمادها، سنت ها، مکان های مقدس، آداب و رسوم، قهرمانان، تاریخ، فرهنگ و سرزمین معینی دارد." (مجموعه مقالات همایش ملی هویت ملی و جهانی شدن، ۱۳۸۴، ۶۱)، بنابراین صنایع دستی به دلیل ویژگی های خاص و منحصر به فرد می تواند سهم مهمی در ایجاد ارتباط فرهنگی بین ملت ها داشته باشد.

آنچه مشهود است نیازهای عصر کنونی بسیار متغیر شده است و اگر شکل و کاربری صنایع دستی منطبق بر این نیازها نباشد و به همان سرعت پیش نرود راهی جز تباهی و یا خاموشی ندارد. با توجه به رشد و پیشرفت علم و تکنولوژی، نرم افزار های اجتماعی و سهولت دسترسی در تبادل اطلاعات؛ بهره گیری از ظرفیت های میراث فرهنگی (صنایع دستی) همراه با خلاقیت، نوآوری و ابتکار نتایج ماندگارتری دارد و «در این راه نمی توان تنها با حفظ میراث و نگاه داری سنت ها به شکل نخستین آنها گام نهاد. یاری جستن از قدرت آفرینش و توانایی در نوآوری فرهنگی برای استمرار بخشیدن به فرهنگ

ملی و آماده ساختن آن برای رویارویی با شرایط جدید بس مهم هستند. اگر فرهنگی نتواند در هر دورانی به خلاقیت های جدید پردازد و گذشته را از نو تفسیر کند از باروری و شکوفایی باز خواهد ماند و رکود و رخوت بر سرنوشتش حاکم خواهد شد». (پهلوان، ۱۳۸۷)

"صنایع دستی در دایره المعارف بریتانیکا چنین تعریف شده است {صنایع دستی به آن گروه از صنایع گفته میشود که مهارت، ذوق و بینش انسان در تولید آن نقش اساسی دارد." (یاوری، ۱۳۸۲)

این هنر، صنعت کاربردی ترین هنر شناخته شده در جهان به شمار میرود ولیکن آنچه مشهود است هنرمند و خالق اثر است که توسط عواملی مانند تبحر، ظرافت، دقت، سلیقه و تجربه باعث منحصر به فرد بودن و هویت دادن به هر اثر صنایع دستی شده و آنرا از تولیدات انبوه و کارخانه ای متمایز نماید. هنرهای سنتی و صنایع دستی به عنوان فعالیتی ارزشمند از دیدگاه هویت ملی مورد نظر است و از بعد اقتصادی نیز می تواند نقش ارزنده ای در کسب درآمد و افزایش تولید ملی ایفا نماید، در این مسیر اثر مثبت آن شامل اشتغال و جلوگیری از مهاجرت بی رویه، خلق آثار، ابتکارات و ... می باشد.

صنایع دستی با توجه به ویژگی هایی که دارد از عوامل مهم در افزایش تولید ناخالص ملی کشورها، ایجاد اشتغال و افزایش درآمد سرانه محسوب میگردد. این نوع صنایع به دلیل محوریت نیروی کار و ایجاد اشتغال فراوان و قابل تولید با مواد اولیه ساده و ارزان، معمولاً سرمایه گذاری اندک و سادگی فن و نیاز نداشتن به آموزش با فناوری بالا، قابلیت ایجاد و توسعه در تمامی نقاط کشور، دارای ارزش افزوده بالا و یاری رسان در صنعت گردشگری بدون آثار مخرب زیست محیطی و باعث رونق بازار داخلی و خارجی است.

با توجه به مواردی که ذکر گردید؛ آنچه مشهود است اهمیت و ضرورت حفظ و نگهداری این میراث گرانبها با توجه به مزایای مثبت آن برای هر کشور است و «میراث فرهنگی هر جامعه ای انباشته است از اندیشه هایی مشخص و دقیق درباره ی محیط زیست» است (پهلوان، ۱۳۷۸).

صنایع دستی هر کشوری بر اساس فرهنگ جامع و خرده فرهنگ ها متعلق به همان کشور و مرز و بوم می باشد و گاهی برخی از صنایع دستی شاخص هایی را در بر دارد که ثبت جهانی پیشنهاد می گردد. صنایع دستی معمولاً توسط هنرمندان با ابزار و تکنیک ساده ای ساخته می شوند و آنچه خصوصیات انحصاری به آن می بخشد، فارغ از روش ساخت، استفاده از فرم و یا نقش مشخص در آن است که به تعلقات و ریشه های فرهنگی یک کشور خاص اشاره دارد.

معرفی، شناخت، حفظ و احیا گل شاه عباسی و نقش اسلیمی در صنایع دستی مشترک کشورهای ایران و گرجستان به عنوان یکی از نشانه های پیوند فرهنگی یاد می گردد.

گل شاه عباسی :

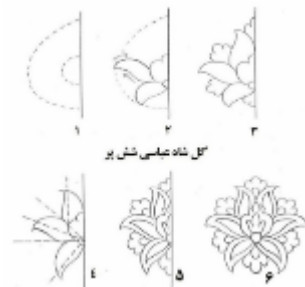
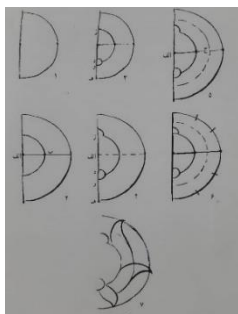
گل عباسی افشان یا گل اناری یا گل پُر پُر از نمونه ی گل هایی است که از لحاظ سابقه و کاربرد، ریشه ی عمیقی در تاریخ هنر ایران دارد و از گذشته های دور در آثار هنری به چشم می خورد و از نمونه های بسیار پایدار و غنی طراحی سنتی ایران

است، که هنوز هم با زیبایی تمام در آثار طراحان معاصر خودنمایی می کند. این گل، در طول زمان حیات خویش، دارای نام‌های مختلفی بوده که مهم‌ترین آن‌ها «گل اناری» است.

روش و مراحل طراحی گل عباسی:

- ۱، ابتدا نیم‌دایره‌ای به روش طراحی گل پروانه‌ای مطابق مرحله ۱ تا ۴ آن ترسیم می‌کنیم.
- ۲، نیم‌دایره‌ای مطابق شکل، از مرکز الف به شعاع ب ترسیم می‌کنیم.
- ۳، پاره خط ده، را به سه قسمت مساوی تقسیم می‌کنیم و از نقطه ی (د) به شعاع (د،و) نیم‌دایره‌ای می‌کشیم.
- ۴، ربع دایره‌ای به شعاع (د،و) از مرکز (ز) در بالای قوس وسط ترسیم می‌کنیم.
- ۵، نیم‌دایره‌ای به شعاع (الف، ج) به صورت نقطه چین ترسیم می‌کنیم.
- ۶، نیم‌دایره بزرگ را به شش قسمت مساوی تقسیم می‌کنیم.
- ۷، گل برگ‌ها را به ترتیب و مطابق شکل از پایین به بالا و سپس برای تکمیل شکل گل، نیمه‌ی دیگر آن را مطابق روش فوق طراحی می‌کنیم.

تصویر ۱ و ۲ روش طراحی گل عباسی

برای تزئین و تکمیل گل عباسی و پر کردن فضاهای باقی‌مانده داخلی گل، می‌توان از گل برگ‌های گل پنج‌پر استفاده نمود. با افزایش گل برگ‌ها و تغییر تزئینات، می‌توان به گل‌های عباسی ظریف، متنوع و زیباتری دست یافت.

تصویر ۳ سمت چپ، روش ترکیب‌بندی گل عباسی بر روی بند و بر روی ساقه به روش آزاد

تصویر ۴ سمت راست، ترکیب‌بندی گل عباسی بر روی بند به روش شیوه قرینه‌سازی

گل عباسی افشان (بازشونده): مفهوم افشان در این گل، به دلیل تفاوت حالت این گل با گل عباسی درس قبل، در این است که گل‌برگ‌های گل عباسی پشت سر هم به‌طور یک‌نواخت و یک اندازه «به جز گل‌برگ‌های پایین آن» قرار گرفته است ولی در نوع افشان منشا رشد همه‌ی گل‌برگ‌ها از یک نقطه است و گل‌برگ‌ها در این گل، از کوچک به بزرگ به صورتی که احساس می‌شود گل افشان در حال باز شدن است در کنار یکدیگر قرار دارند.

روش و مراحل طراحی گل عباسی افشان:

۱، ترسیم نیم‌دایره و تعیین مرکز و شعاع عمود بر قطر آن
 ۲، شعاع نیم‌دایره را به دو قسمت مساوی (نیمه‌ی میانی را به چهار قسمت مساوی) تقسیم کنید.
 مطابق شکل، نیم‌دایره‌ای به همان مرکز رسم و نیم‌دایره‌ی کوچک پایینی و ربع دایره‌ی بالایی را مطابق دستور درس قبل ترسیم کنید.

۳، نیم‌دایره‌ی بزرگ را به شش قسمت مساوی تقسیم و گل‌برگ‌ها را به ترتیب از بزرگ به کوچک و کوچک‌تر (مطابق شکل) ترسیم کنید. فاصله‌ی گل‌برگ‌ها با یکدیگر مساوی است. این گل با نام‌های متفاوتی چون لاله عباسی، عباسی، شیخ صفی، معروف است. مهمترین و زیباترین گل طراحی سنتی و به ویژه فرش است که به جرات می‌توان آن را عروس و شاه بیت طراحی سنتی معرفی کرد.

طراحان بزرگ فرش هریک کوشیده‌اند در طراحی این گل حداکثر خلاقیت و ابداع خود به معرض نمایش بگذارند و به همین دلیلی نمونه‌ها بسیار متنوع از گل شاه عباسی در نقوش فرش ایرانی دیده می‌شود.

گل شاه عباسی بر روی بند اصلی ختایی قرار گرفته است و خود منشا بسیاری از تزیینات روی بند‌های ختایی است. لازم به ذکر است که گل شاه عباسی علاوه بر فرش در تذهیب، کاشی کاری و ... نیز وجود دارد و با استادی تمام طرح می‌شود. (<https://perojehonar.ir>)

"مراحل رسم گل شاه عباسی پس از تعیین بیضی یا دایره بودن آن و محور تقارن به شرح زیر است:

تخمک و هسته گل

فضای بین گلبرگ‌ها با چاک گل پر می‌شود.

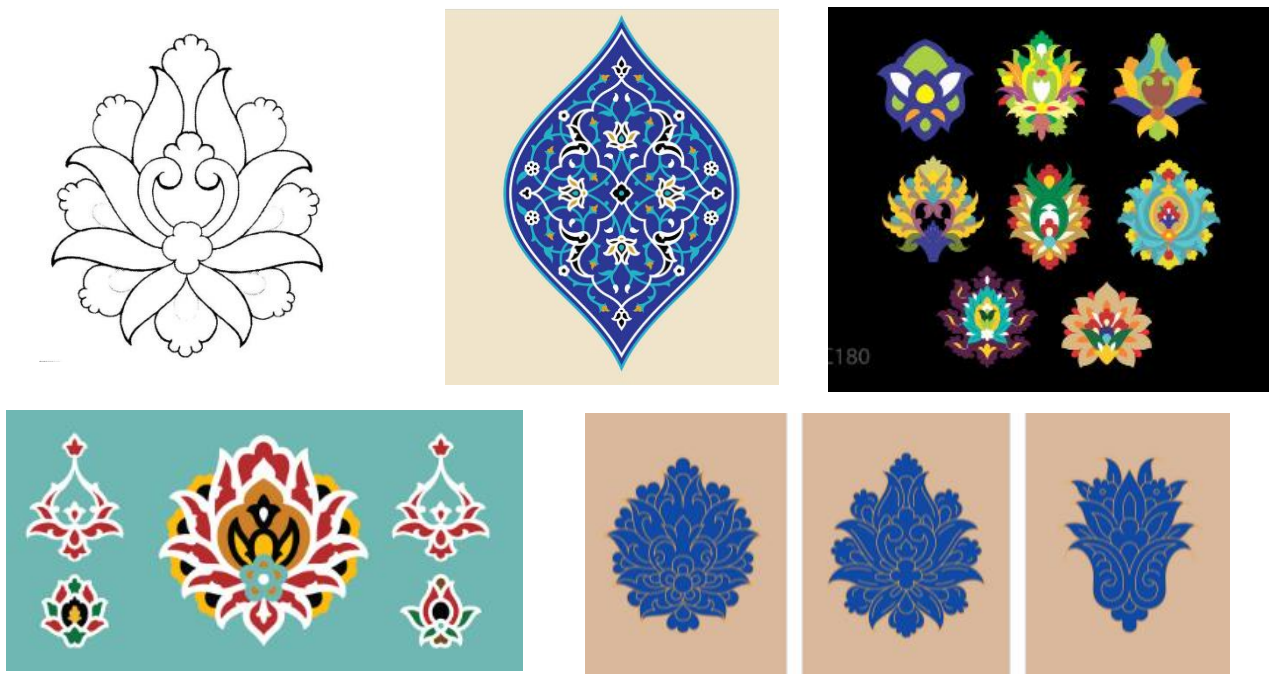
در انتها از روی خط تقارن گل تکمیل می‌شود.

بنابراین می‌توان گفت ویژگی کلی گل‌های شاه عباسی که همه آنها از گل انار و نیلوفر اقتباس شده‌اند.

- دارای یک فرم مدوم تخم مرغی شکل هستند.
- همه از یک فرم در مرکز گل برخوردار هستند.
- برای تزیین بندهای ختایی و اسلیمی به کار می‌روند.
- به فراخور آنکه دارای تزیینات متعددی هستند دارای تنوع هستند.

- در اکثر هنرهای سنتی مانند قالیبافی این طرح دیده می شود.
 - به دلیل پیشینه مقدس و اسطوره ای آن در هنرهای اسلامی مورد توجه زیادی است.
 - در اکثر قالی های موجود این نقش دیده می شود.
 - در مناطق مختلف قالیبافی مدل های متنوع این گل وجود دارد" (<https://adibcarpet.com/fa>)
- ختایی نوعی از نقوش خاص متشکل از گل هایی با الهامات از دنیایی دیگر، چون گل پنج پر، سه پر، شاه عباسی، پروانه ای، پنجه ای و... است که با برگهایی خاص بر روی اسپیرال ها و حلزونی های با پیچش های متنوع بدست می آید. که در آن طبق قواعد زیبایی شناسی تراکم فضا، تعادل، توازن، تناسب و قرینگی و... رعایت شده و زیبایی خاصی به کار می بخشد. این نقوش قدیمی و اصیل که در آن گلها با درونمایه ای خاص طراحی شده اند، پایه اصلی طراحی قالی و فرش و کاشی، تذهیب و گچبری و بسیاری از هنرهای دیگر هستند و با رویکردی جدید در هنر معاصر خودنمایی می کنند. نظام شکل گیری این نقوش آنقدر دقیق و هماهنگ است که هر جز جلوه ای از صورت کلی خود و در مجموع نیز همه اجزا و مفردات نشانی از مجموعه خویش را دارند. نمایی از یک گل شاه عباسی در ساده ترین حالات متعادل، متقارن و ایستا، حالت کلی تقریباً شبیه یک تخم مرغ است.

تصاویر ۹ الی ۱۱، نقش مایه گل شاه عباسی

نقش اسلیمی :

طرح‌های اسلیمی یکی از مهم‌ترین طرح‌ها و نقوش ایرانی که هنرمندان آن را در بسیاری از هنرها به کار می‌برند. از هنرهایی که برای طراحی و نقوش اسلیمی از آن استفاده می‌کند، هنر فرش بافی و میناکاری اصفهان است باید گفت که در این هنرها به وفور از این طرح‌ها استفاده می‌شود. از معروف‌ترین و مشهورترین طرح‌ها، طرح‌های اسلیمی می‌باشند که قدمت بسیار زیادی دارند از این نوع طرح‌ها از دوران باستان تا به امروز مورد استفاده قرار می‌گیرد.

طرح و نقوش اسلیمی

در طراحی سنتی ایرانی هفت مدل طرح اصلی و مهم وجود دارد که طرح‌های اسلیمی یکی از این نوع هفت نقوش محسوب می‌شود طرح‌ها نقوشی که بیان شده است.

بیشتر به طراحی گل و گیاهان با ساقه‌های پیچ در پیچ که در هم تنیده شده است می‌توان از ویژگی‌ها و خصوصیات بارز این نوع طرح‌ها بیان نمود. طرح‌ها و نقوش اسلیمی کاربردهای زیادی دارد که بیشترین استفاده از آن‌ها در نقاشی‌ها و همچنین طراحی فرش و کتیبه‌ها و از همه مهم‌تر در صنعت میناکاری مورد استفاده قرار می‌گیرد. طرح‌های اسلیمی نام دیگری نیز دارند که می‌توان به آن طرح و نقوش اسلامی نامید.

خصوصیات طرح‌های اسلیمی

شاید برایتان جالب باشد که بدانید طرح‌های اسلیمی نماد درخت زندگی هستند. بعضی از مواد نماد درخت انگور هستند که با استفاده از برگ‌ها که به صورت منظم و به صورت یک ترتیب خاصی در کنار هم چیده شده‌اند و از ابتدای خود سرچشمه می‌گیرند.

در طرح‌های اسلیمی منحنی‌هایی وجود دارد که به سمت داخل و بیرون وجود دارد که بخشی تفکیک پذیر از طرح اسلیمی هستند.

همانطور که می‌دانید طرح‌های اسلیمی از سابقه‌ی زیادی برخوردار هستند اما در دوران و شکوفایی این طرح که در دوره اسلامی می‌توان مشاهده کرد. رشد و توسعه این طرح است.

قدمت طرح اسلیمی

طرح‌های اسلیمی که برگرفته از گیاهان و جانوران است که قدمت این سبک از طراحی نزدیک به ۴ هزار سال پیش از میلاد مسیح می‌رسد.

از این نوع طرح بیشتر در هنرهای مصر باستان و تمدن بین‌النهرین متداول بوده است بعد از آن این سبک طراحی به دیگر ملل‌ها و تمدن‌هایی مانند روم و یونان توسعه یافت.

با تحقیقاتی که کارشناسان باستان‌شناسی در مورد آثار تاریخی تخت جمشید استفاده شده است. از آن جایی که در این اثر تاریخی تصاویری از انسان و انواع حیوانات به صورت تجریدی و تجسم یافته وجود دارد. بسیاری از آثار که در این

زمینه وجود دارد را در دوران اشکانیان باقی مانده است که طرح‌هایی از گیاهان تحت تاثیر از معماری یونانی مشاهده شده است اما این نوع طرح و نقوش اسلیمی می‌توانید به عنوان یک پیشینه نقش‌های گیاهی در هنر ایرانی به حساب آورد.

طرح‌های اسلیمی در دوران ساسانی

یک سری از طرح‌های اسلیمی که در این دوران است که برگرفته از طرح‌ها و گیاهان از در هنر گچ بری به کار می‌رفته است.

در این دوران بعد از جنگی که میان اعراب و مناطق روم شرقی و همچنین سرزمین‌های ایرانیان هنر و طراحی آن‌ها را باهم تلفیق کردند که در این میان یک هنر جدید و نوری شکل گرفت.

استفاده از طرح‌های حیوانی به دلیل ممنوعیت شرعی مسلمانان کمتر از آن استفاده می‌کردند. این نوع هنرها به دلیل این که از طرح‌ها و نقوش گیاهی استفاده می‌شود بیشتر برای هنر و معماری استفاده می‌شود. به کاربردن طرح‌های اسلیمی و اسلامی بیشتر در قالب نقوش و طرح‌های گیاهی در می‌آید.

از قرن نهم طرح‌هایی که با گذشت زمان رشد یافته است و به طرح و نقوش اسلیمی مشهور شده است و به اوج و تکامل خود رسیده است. به کاربردن نقوش و نگارهای اسلیمی که در نوشته‌ها و کنارهای قالی‌ها و قالیچه‌ها که از قرن نهم قمری باقی مانده است که می‌توان در کوتاه‌ترین زمان آن را مشاهده نمود. این نوع از طرح‌های اسلیمی بسیار پر اهمیت است که می‌توان میزان اهمیت این نوع از سبک طراحی را در این دوران مشاهده نمود.

طرح‌های اسلیمی انواع متنوعی دارند عبارت است از:

- طرح اسلیمی ساده
- اسلیمی دهان اژدری
- اسلیمی خرطومی
- اسلیمی ماری
- اسلیمی پیچک
- "طرح اسلیمی حیواندار: این اسلیمی با استفاده از نقش حیوانات تزیین می‌شود.
- طرح اسلیمی پیچکدار: برای زیبایی بیشتر بر روی اسلیمی پیچک هم طراحی می‌شود.
- طرح اسلیمی حلزونی
- طرح اسلیمی شکسته
- طرح اسلیمی کهکشانی
- طرح اسلیمی ترنجدار " <https://byatick.com>

نقوش و طرح‌های اسلیمی از جمله ساده، دهان اژدری، خرطومی، پیچک، ماری از دسته سبک‌ها و طرح‌هایی هستند که در هنر ایرانی بیشترین کاربرد و استفاده را دارد. نمونه‌های طرح‌های اسلیمی که الگو گرفته از طرح‌های گلدار، حیواندار، برگی اشاره کرد که مورد استفاده کمتری نسبت به سایر طرح‌های اسلیمی دارند. در میان طرح و نقوش‌های اسلیمی، طرح دهان اژدری از طرح‌ها و نقوش‌های مشهور می‌باشد. از ویژگی‌های طرح‌های اسلیمی که در بخش پایانی دو بخش متقارن وجود دارد که منشعب می‌شود که منتشر می‌کند که شبیه دهان اژدها است و بر روی ساقه نیز در بخش‌های مختلف جوانه‌هایی دیده می‌شود.

ساختار طرح‌ها و نقوش اسلیمی

ساختار طرح‌ها و نقوش اسلیمی انواع مختلفی دارد از قبیل:

بند (ساقه)

سر اسلیمی

سر بند اسلیمی

سر اسلیمی

۱. بند یا همان ساقه

نقش ساقه در طراحی و نقوش اسلیمی مانند نقش ساقه گیاهان است که در این طرح سایر جزئیات طرح بر روی ساقه قرار دارد.

۲. سر بند اسلیمی

سر بند اسلیمی که یک اتصال دهنده‌ای است که بندهای اسلیمی را به منظور بالا بردن میزان مقاومت و پایداری آن‌ها استفاده می‌شود.

۳. سر اسلیمی

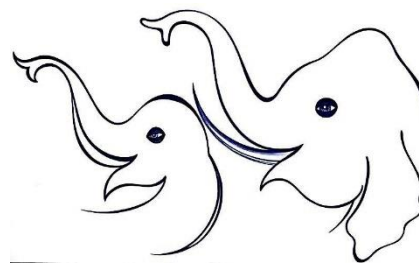
این نوع از ساختار اسلیمی از جمله بخش‌هایی از طرح اسلیمی می‌شود و از آن به عنوان یک نشان طرح اسلیمی به کار می‌رود. (<http://minasaz.ir>)

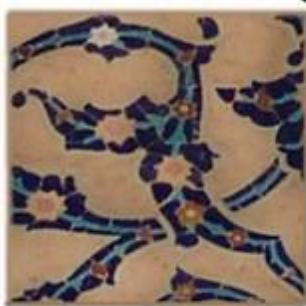
تصویر ۱۴، اسلیمی ماری

تصویر ۱۳، اسلیمی برگی

تصویر ۱۲، اسلیمی خرطوم دار

تصویر ۱۶، اسلیمی گلداد

تصویر ۱۵، اسلیمی دهن اژدری

نقش «درخت زندگی» نقشی است که برخی از پژوهشگران، ریشه طرح های اسلیمی را نمودار تجریدی از این نقش می دانند که در هنر ایران سابقه کهن دارد. با دقت در آثار اسلیمی و تماشای پیچش های پی در پی شاخه های مزین به برگها و رویش آن ها از پایه ای که به آن بند اسلیمی می گویند، خود گویای این مطلب است. پیچش ها و گردش ها و به طور کلی منحنی ها ذات اصلی طرح های اسلیمی را تشکیل می دهند. تمام این منحنی ها جبهتی به درون و جبهتی به بیرون دارند که این گرایش به بی نهایت دارد و نشانی از جاودانگی در اسلیمی به شمار می رود.

نظم خاص و هماهنگی چشم نوازی که میان اجزاء این طرح وجود دارد چه زمانی که در قالب تکرار شده و چه زمانی که به صورت مجزا به کار می روند، این طرح را از بقیه متمایز می کند و کمتر کسی است که با تماشای آثاری با این طرح تحت تاثیر قرار نگیرد.

همانگونه که ذکر گردید با توجه به زمینه و مشترکات فرهنگی در زمینه صنایع دستی بین ایران و گرجستان می توان به واسطه سیاستگذاری فرهنگی، از طریق همکاری متقابل با هدف توسعه فرهنگی به بهره مندی از منافع فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و... برای هر دو کشور دست یافت.

در این مسیر جهت دستیابی به برنامه ریزی جامع ضمن بررسی و شناخت نقاط قوت و ضعف ها می توان به راهکارهایی از جمله تجزیه و تحلیل تاریخ صنایع دستی در هر دو کشور، مشورت با هنرمندان متبحر و صاحب تجربه صنایع دستی، جلسات هم اندیشی و مشورت با کارشناسان، تحقیق و پژوهش و مطالعات میدانی در زمینه مصرف کنندگان، آموزش در سطح بین المللی و تربیت هنرآموز، تشکیل شورا صنایع دستی، تبدیل برخی از ضعف ها به نقاط قوت، عقد تفاهم نامه همکاری متقابل هنری، توسعه و ترویج هنرهای سنتی و صنایع دستی از طریق آموزش های عمومی و آکادمیک به منظور تربیت نیروهای انسانی کارآمد، آموزش مبتنی بر پایه تکنولوژی با طرح ها و ایده های جدید، بستر سازی و ترغیب استفاده از دانش و فن آوری های نوین در تولید هنرهای سنتی و صنایع دستی با حفظ اصالت های هنری و ملی هر دو کشور اشاره نمود.

گل شاه عباسی و نقش اسلیمی در میراث فرهنگی :

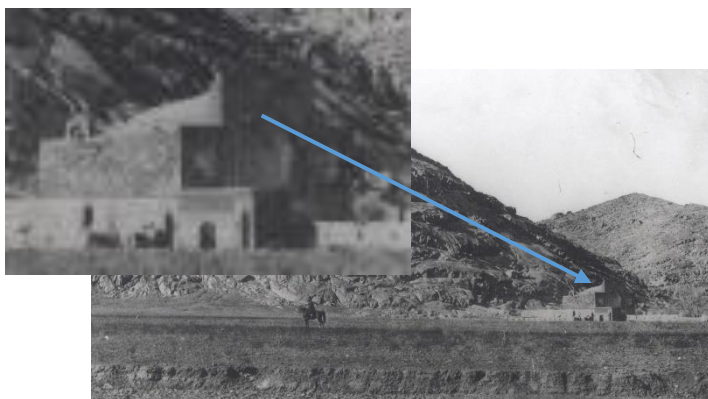
پیشینه استفاده از گل شاه عباسی و نقش اسلیمی در صنایع دستی و تزیینات معماری ایران از دوره تیموری به شکل محسوس تری متداول می گردد. هر چند ریشه های چنین فرمی در پیچ و خم های لطیف معماری، صنایع دستی و پیشینه میراث فرهنگی هنر و تمدن اسلامی مشهود است.

با توجه به تنوع و سبک های متفاوت در ایجاد صنایع دستی، طرح و فرم گل شاه عباسی و نقش اسلیمی، طی دوره های مختلف تاریخی به عنوان مکمل های زیبایی بصری خود نمایی دارد.

در این تحقیق به معرفی گل شاه عباسی و نقش اسلیمی در تزیینات معماری کاشیکاری چهار بنای تاریخی ایران و گرجستان و آثار موزه هنرهای زیبا گرجستان می پردازیم.

مقبره ابراهیم رضوی (میرزا ناظر) :

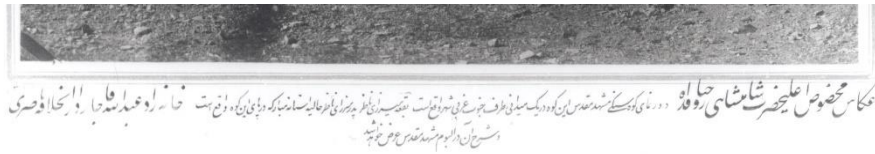
"این آرامگاه متعلق به میرزا ابراهیم اول، دومین و بزرگترین واقف سادات رضوی است که در سال ۱۰۴۲ قمری وفات نمود. مقبره میرزا ابراهیم در ملک شخصی خود در مجاورت مجموعه فرهنگی و تفریحی کوهسنگی مشهد در دامنه کوه و انتهای خیابان بهشتی، با منظره ایوانی کاشی شده قرار دارد. وی از اجلهای سادات رضوی خراسان در زمان صفویه بوده و نسب شریفش با بیست و یک واسطه به مقبره «ابو جعفر موسی مبرقع» فرزند حضرت جواد (ع) می رسد. در صحن مقبره تعدادی از علمای قرن اخیر خراسان مدفون هستند. بازدید از مقبره میرزا ابراهیم برای عموم آزاد است. میرزا ابراهیم در سال ۱۰۳۸ قمری موقوفات مهمی را در شهرهای مشهد و رادکان و تربت جام وقف بر اولاد ذکور و اناث خاندان خویش و عامه سادات رضوی ساکن شهر مشهد (ارض اقدس) کرده است. موقوفه میرزا ابراهیم سبب شده است تا چند هزار خانوار از سادات رضوی ساکن مشهد و اعقاب خاندان واقف در سراسر کشور شجره نسب خویش را تا کنون حفظ نمایند، لذا اقدام وی یکی از پدیده های فرهنگی مهم شهر مشهد است" (<https://www.safarme.ir>).

تصویر ۱۸، عکس قدیمی از مقبره ابراهیم رضوی

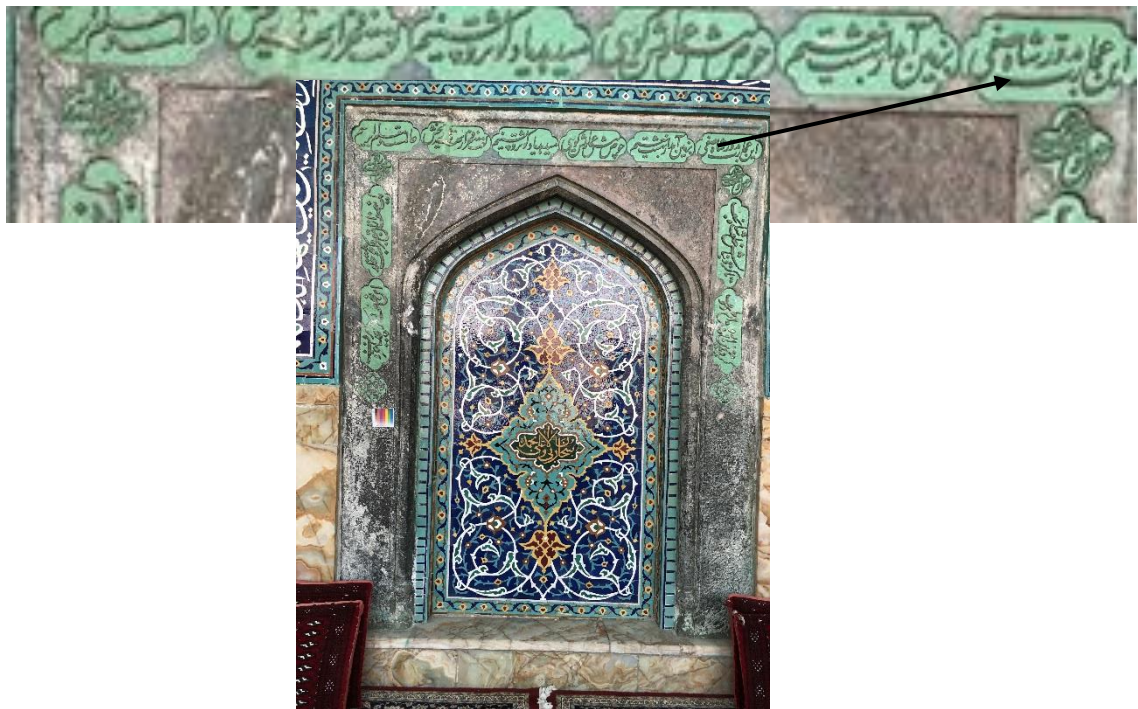

تصویر ۱۷، عکس قدیمی از مقبره ابراهیم رضوی

تصویر ۱۹ - هامش نامه مرتبط به تصویر ۱۸

بنای مقبره شامل ایوانی به ارتفاع ۸/۳۰ و عرض ۸/۱۰ متر و عمق ۱۱/۶۰ متر است و بنا به کتیبه بالای محراب در ۱۰۴۷ ق. (به دستور شاه صفی) احداث شده و در ۱۳۶۵ به همت تولیت وقت سادات رضوی، آقای سید حسین بدیعی، مرمت شده است.

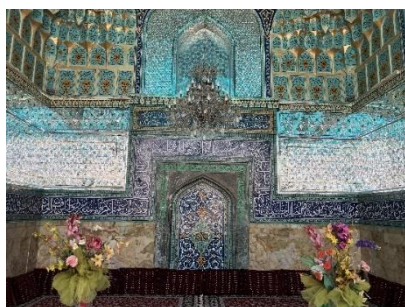
تصویر ۲۰، کتیبه مرتبط به دستور ساخت بنا توسط شاه صفی

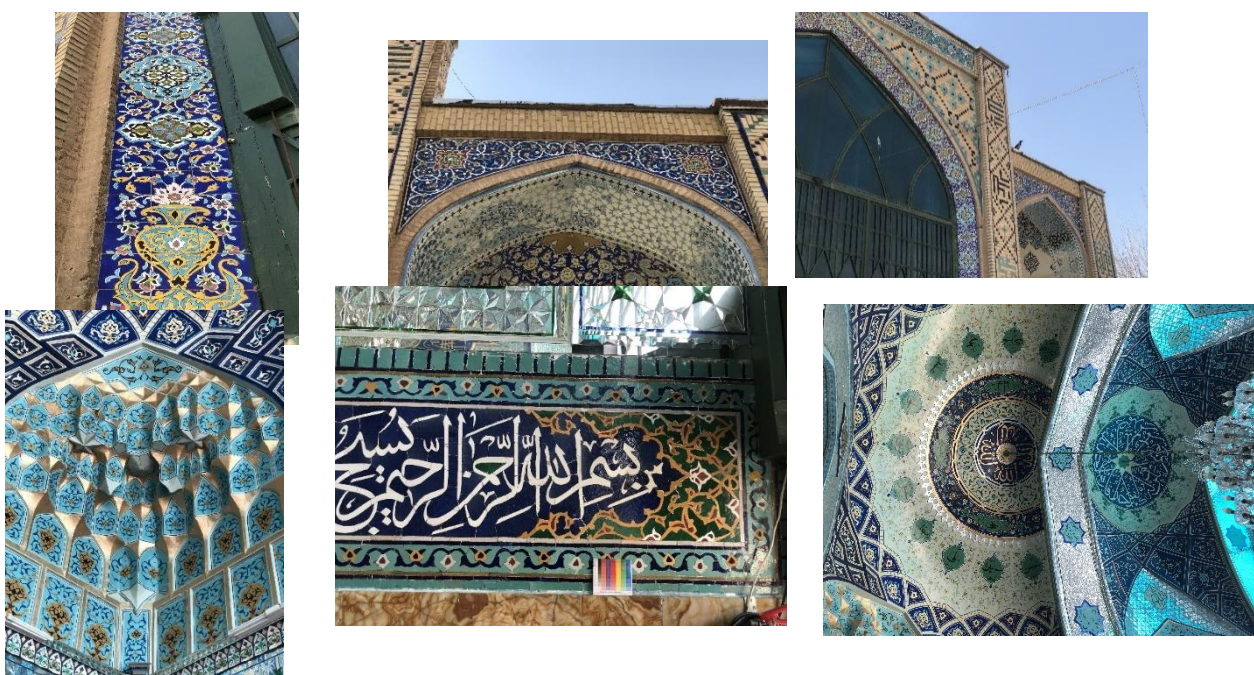
تصویر ۲۱، کتیبه مرتبط به ثبت تاریخ مرمت ۱۳۶۵

همانگونه که در تصاویر قدیمی مقبره مشاهده می گردد تزیینات معماری شامل کاشیکاری (نره چینی) در قسمت پیشانی ایوان، اسپر و سردر حجره ها مشهود است و فرض محقق بر آن است که با توجه به دو تصویر قدیمی ۱۷ و ۱۸ (دور نما بنا) در تصویر شماره ۱۷ بنا دچار آسیب و ریختگی در قسمت ایوان و حجره ها است و قطعا تصویر مرتبط به دوره قاجار است؛ ولیکن در تصویر شماره ۱۸ بر اساس مستندات و هامشی که در حاشیه پایین عکس ذکر شده است (تصویر ۱۹)، تصویر مرتبط به اوایل پهلوی بوده و در تصویر مشاهده می گردد که قسمت های آسیب دیده بنا ترمیم شده است و همچنانکه با توجه به تاریخی هایی که بر بدنه بنا ثبت شده است و فرمت کاشیکاری؛ بخشی از کاشیکاری در قسمت سر در رودی، قوس اسپر و محراب در دوره قاجار الحاق و مرمت شده و تزیینات نقاشی داخلی و بیرونی زیر گنبد، مقرنس و فیل پوش ها و اینه کاری ها مرتبط به سال ۱۳۶۵ می باشد.

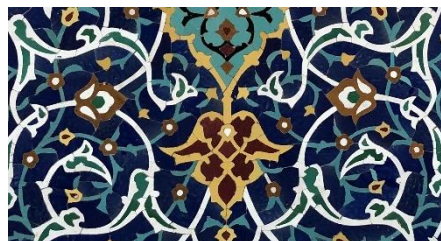
تصاویر ۲۲ و ۲۳، وضعیت کنونی مقبره ابراهیم میرزا از نمای بیرون و داخلی

تصاویر ۲۴ الی ۲۹، موقعیت و نوع تزیینات معماری به کار رفته در مقبره میرزا ابراهیم رضوی

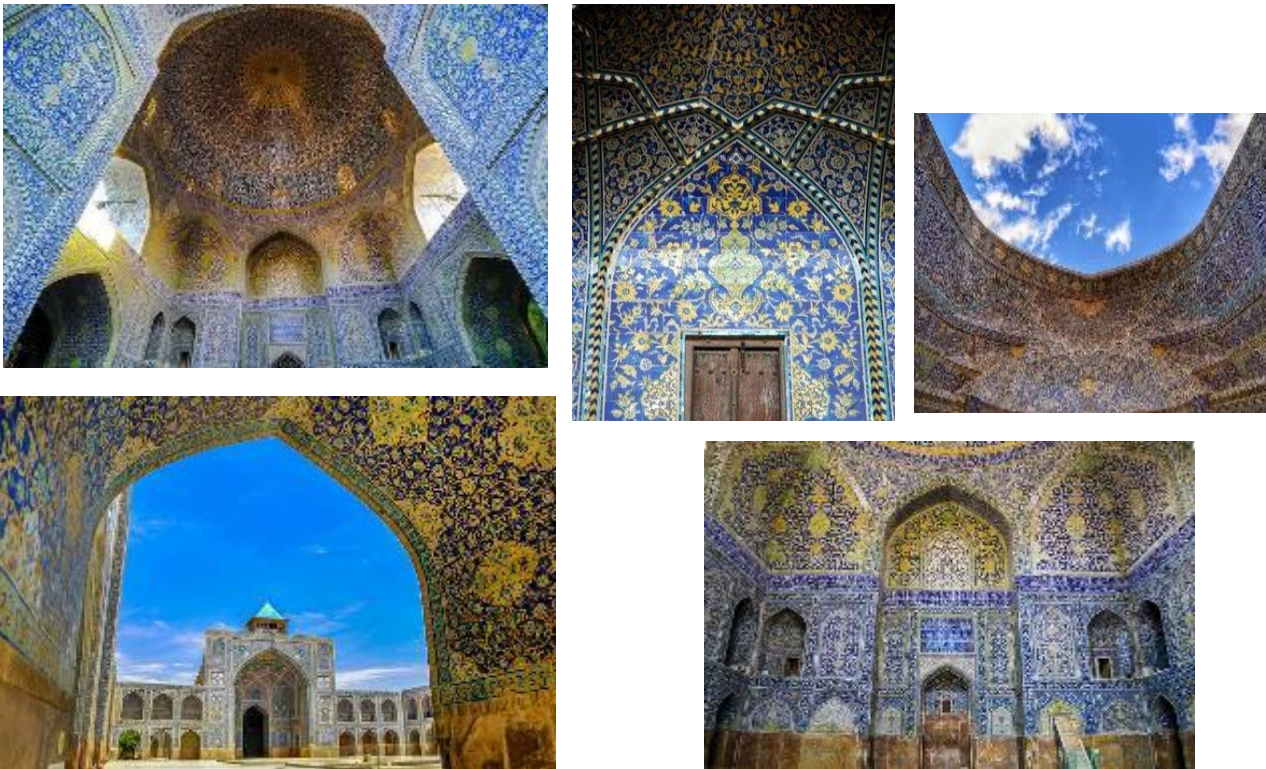
تصاویر ۳۰ الی ۳۳، موقعیت و نوع تزینات معماری به کار رفته در مقبره میرزا ابراهیم رضوی

تصاویر ۳۴ الی ۳۸، استفاده از گل عباسی و نقش اسلیمی در تزینات معماری مقبره میرزا ابراهیم

موقعیت و نوع تزیینات معماری به کار رفته مسجد امام اصفهان :

مسجد امام که به نام‌های مسجد جامع عباسی، مسجد سلطانی و مسجد شاه نیز شهرت دارد، یکی از مساجد میدان نقش جهان است که در دوران صفوی ساخته شد. این اثر از بناهای مهم معماری اسلامی ایران به شمار می‌رود و از مشهورترین جاهای دیدنی اصفهان محسوب می‌شود. مسجد امام شاهکاری جاویدان از معماری در قرن یازدهم هجری است و در تاریخ ۱۵ دی ۱۳۱۰ با شماره ثبت ۱۰۷ به‌عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسید (<https://www.kojaro.com>)

تصاویر ۳۹ الی ۴۳، گل شاه عباسی و نقش اسلیمی در تزیینات معماری به کار رفته مسجد امام اصفهان

موقعیت و نوع تزیینات معماری به کار رفته در مسجد جامع تفلیس :

مسجد جامع تفلیس در سده ۱۷۰۰ امپراتوری عثمانی بنا کرد و در طول ۳۰۰ سال، سه بار ویران و بازسازی شد. مسلمانان این شهر اعم از شیعه و سنی در این مکان جمع می‌شوند و اعمال مذهبی خود را به‌جا می‌آورند. بخشی از مسجد متعلق به شیعیان و بخش دیگر متعلق به اهالی سنت است و این دو بخش با دو ستون از یک‌دیگر جدا شده‌اند.

تصاویر ۴۴ الی ۴۶، گل شاه عباسی و نقش اسلیمی در تزیینات معماری به کار رفته در مسجد جامع تفلیس

موزه هنرهای زیبا گرجستان :

موزه هنرهای زیبا گرجستان یکی از دیدنی های تفلیس و از بهترین جاذبه های گردشگری گرجستان ؛ در شمال شرقی میدان تاویسوپلیس قرار گرفته و سعی کرده به طرز جامعه هر چیزی که به نوعی با هنر گرجستان در ارتباط است را درون خود داشته باشد^۱ (توحیدی و ابراهیمی، ۱۳۹۶).

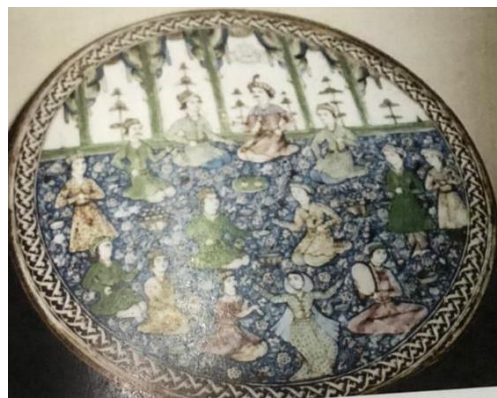

تصویر ۴۷، نقشه گرجستان و همجواری با کشورهای همسایه (توحیدی و حیدری، ۱۳۹۶)

۱ - تصاویر مرتبط به آثار معرفی شده در این مقاله برگرفته از کتاب گزارش ماموریت به گرجستان سال ۱۳۷۸ می باشد و ممکن است در این فاصله زمانی موزه هنرهای زیبا گرجستان بروزرسانی شده باشد و این آثار نمایش نباشد .

تصویر ۴۸، سیر نقره کوب دوره صفوی (موزه هنرهای زیبا گرجستان)
 تصویر ۴۹، مجسمه فلزی طاووس قلمزنی شده دوره صفوی (موزه هنرهای زیبا گرجستان)

تصویر ۵۰، میز پذیرایی از جنس کاشی دوره صفوی (موزه هنرهای زیبا گرجستان)
 تصویر ۵۱، دعا نوشته با تزیینات مذهب دوره صفوی (موزه هنرهای زیبا گرجستان)

تصویر ۵۲ الی ۵۳، نمونه نقوش به کار رفته در سوغات گرجستان

جمع بندی و نتیجه گیری :

ارتباط بین کشورها با توجه ضرورت و اهمیت روابط بین الملل در عصر کنونی جایگاه خاصی دارد. منافع حاصل از این گونه روابط برای کشورهای غنی دارند، به عنوان یک ظرفیت بالا در توسعه گردشگری محسوب می گردد. صنایع دستی که نشان از هویت ملی دارد در قالب های متنوع از قبیل: فرش، زیور الات، ظروف تزیینی، پارچه و تزیینات معماری عامل مهم در شناخت و معرفی فرهنگ و خرده فرهنگ ها و امر تولید و صادرات است. معمولا نقوش و نمادهایی که در صنایع دستی به کار می روند حکایت از پیشینه فرهنگی - اجتماعی داشته و برخی از آنها در یکسری دوره های تاریخی، تداوم، سکون و یا تکامل می یابند.

ایران و گرجستان به عنوان دو کشوری که در برخی دوره های تاریخی دارای ذائقه فرهنگی یکسان بوده، صنایع دستی آنها بر یکدیگر تاثیر گذاشته است. گل شاه عباسی و نقش اسلیمی یک از الگوهای ترسیمی مرتبط به دوره صفوی است که متناسب با سلیقه ایرانی بوده و تداوم آن در اکثر صنایع دستی دوره کنونی ایران مشهودتر است، و در صورت احیا و باز زنده سازی این نقوش در صنایع دستی کشور گرجستان می توان در بازارچه های صنایع دستی، تبلیغات (رسانه های اجتماعی) در معرفی و شناخت صنایع دستی ایران و گرجستان به اقتصاد فرهنگی و توسعه گردشگری یاری رساند.

منابع

- اصول سیاست فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۷۱ سایت دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی
- پهلوان، چنگیز؛ فرهنگ شناسی (گفتارهایی در زمینه ی فرهنگ و تمدن)، تهران، نشر قطره، چ ۱، ۱۳۷۸
- سعدیان، عبدالحسین؛ سرزمین و مردم ایران، انتشارات علم و زندگی، چ ۱، ۱۳۷۸
- علاقه بند، علی؛ مبانی نظری و اصول مدیریت آموزشی؛ نشر روان، ۱۳۸۷
- علاقه بند، علی؛ مدیریت عمومی؛ نشر روان، ۱۳۸۷
- غمی و همراهان: مجموعه قوانین، مقررات، این نامه ها، بخشنامه ها و معاهدات سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، انتشارات فرهنگی و ارتباطات سازمان، چ ۱، ۱۳۸۶
- مجموعه مقالات ششمین همایش مرمت آثار تاریخی، پژوهشکده مرمت آثار تاریخی چاپ ۱ - ۱۳۸۴
- مجموعه مقالات همایش ملی هویت ملی و جهانی شدن، چ ۱، ۱۳۸۴
- یاوری، حسین؛ آشنایی با هنرهای سنتی، ناشر: موسسه صبا سحر، تهران، ویراست ۳، ۱۳۸۲
- توحیدی، فائق؛ حیدری، ابراهیم، گزارش ماموریت به کشور گرجستان، پژوهشگاه میراث فرهنگی؛ تهران؛ چ ۱؛ ۱۳۹۶
- <https://www.mehrnews.com/news/4854853>
- <https://rasekhoon.net/article/show>
- <https://byatick.com>
- <https://perojehonar.ir>